Új tetrahidrokinolin származékok diasztereoszelektív előállítása a *terc*-amino effektus révén

Doktori tézisek

Dr. Deme Ruth

Semmelweis Egyetem
Gyógyszertudományok Doktori Iskola

Témavezető: Dr. Mátyus Péter, D.Sc., egyetemi tanár

Hivatalos bírálók: Dr. Hosztafi Sándor, C.Sc.
Dr. Kónya Krisztina, Ph.D.

Szigorlati bizottság elnöke: Dr. Tekes Kornélia, D.Sc.
Szigorlati bizottság tagjai: Dr. Kálai Tamás, D.Sc.
Dr. Őrfi László, Ph.D.

Budapest
2016

Bevezetés

A Semmelweis Egyetem Szerves Vegytani Intézetében a *terc*-amino effektus területén folyó kutatás keretében 2-(dialkilamino)aceto- és benzofenon származékokból kiindulva Knoevenagel kondenzációt követő gyűrűzárási reakciók alkalmazásával különféle tetrahidrokinolinokat állítottunk elő (1. ábra).

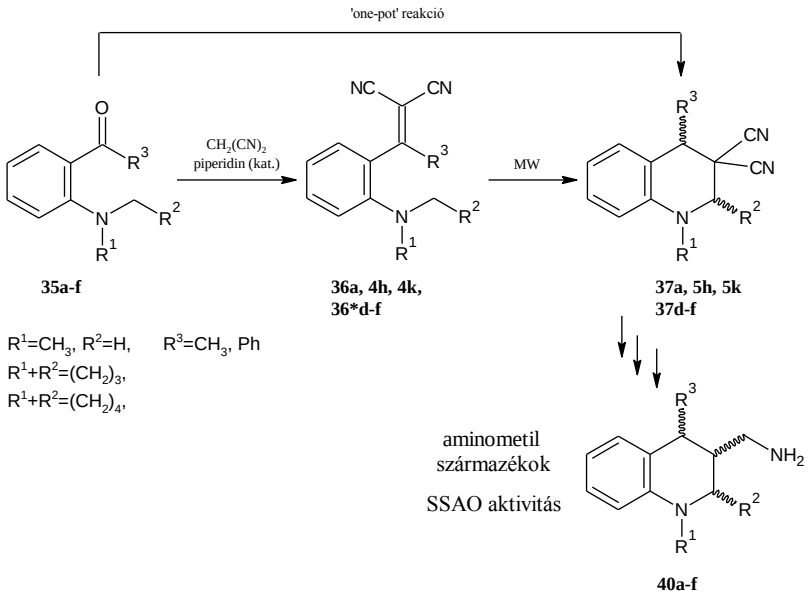

1 ábra: Tetrahidrokinolin származékok előállítása

Az így keletkezett, két új sztereogén centrumot tartalmazó gyűrűzárt termékek további átalakítása révén, biológiai hatás szempontjából is értékesnek ígérkező vegyületek előállítására nyílt lehetőségünk.

Célkitűzések

1) Munkám elsődleges célja a *terc*-amino effektus vizsgálata volt nitrogén tartalmú kondenzált heterociklusos vegyületek esetében az alábbiak szerint:

a) diasztereoszelektivitási szempontból - mikrohullámú körülmények között kivitelezett 2-vinil-*N*,*N*-dialkilanilinek gyűrűzárási reakciói, a lehetséges diasztereomerek és azok arányának meghatározása,

b) diasztereomer arány függése a szubsztituensek méretétől,

c) a *terc*-amino effektus mechanizmusával kapcsolatos korábbi megállapítások alátámasztása és/vagy kiegészítése (Reinhoudt és munkatársai),

d) gyűrűzárás sebességét befolyásoló szubsztituensek hatása - erősebb elektronszívó csoportok (1,3-indándion és Meldrum sav) jelenlétében végbemenő reakciók. Az így keletkezett spirociklusos vegyületek sztereokémiai eredményeinek vizsgálata (diasztereomer párok keletkezése és azoknak aránya) (2. ábra).

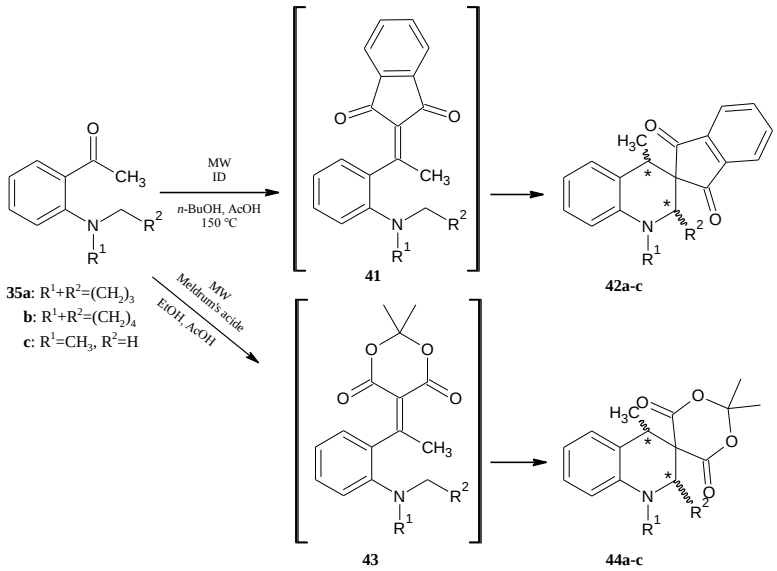

2. ábra: Új spirociklusos vegyületek előállítása a *terc*-amino effektus révén

2) Mátyus és munkatársai a Szerves Vegytani Intézetben régóta foglalkoznak szemikarbazidszenzitív aminoxidáz (SSAO) enzimre ható vegyületek kutatásával. E projekt keretében, az általuk kidolgozott eljárás alkalmazásával, feladatom volt néhány aminometil-tetrahidrokinolin származék előállítása; ezek a vegyületek biológiai vizsgálatra is kerültek (1. ábra).

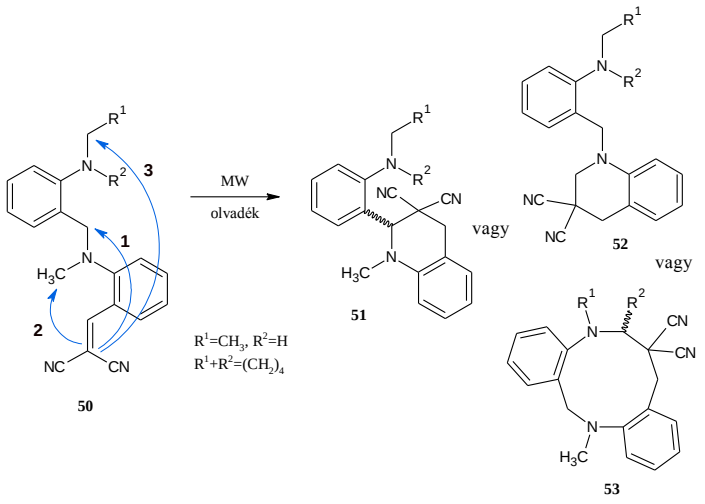

3. ábra: A *terc*-amino effektus kiterjesztése áthidalt biaril rendszerekre

3) További célként tűztük ki a gyűrűzárás regio-szelektivitásának vizsgáltát metilamino-*N*-metil csoporttal áthidalt biaril rendszereken. A lehetséges gyűrűzárási útvonalak közepes méretű vagy makrociklusos vegyületek előállítására adnak lehetőséget (3. ábra).

Módszerek

Elsőként, kutató csoportunk által már korábban alkalmazott 'one-pot' reakció körülmények között (1. MW, $CH_2(CN)_2$, H_2O, 2. MW, CF_3COOH) állítottuk elő a gyűrűzárt vegyületeket. A metil csoporttal szubsztituált származékokat (R^3=CH_3) jó hozzammal kaptuk és a reakció sztereoszelektivitását tekintve kizárólag a *cisz* izomer képződött.

Másodszor, a gyűrűzárást egy kétlépéses reakció úton valósítottuk meg mikrohullámú körülmények között. A **36a, 4h**, **4k**, és **36d-f** vinil vegyületek *terc*-amino effektus szerinti gyűrűzárási reakcióját oldószer nélkül, ömledékben végeztük el, így a **37a, 5h**, **5k**, és **37d-f** tetrahidrokinolin származékokat kaptuk. A nyers termék isomer arányát minden esetben NMR és/vagy HPLC méréssel határoztuk meg (4. ábra).

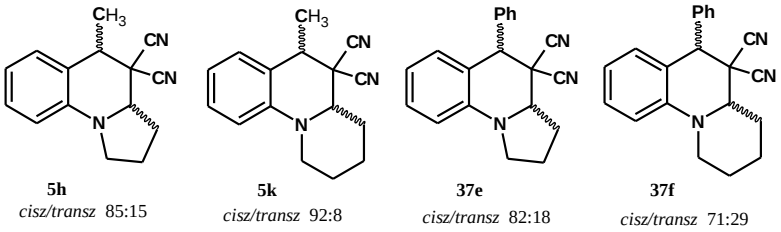

4. ábra: Nyers termékek diasztereomer aránya

A diasztereomerek kromatográfiás elválasztásával kapott *cisz* és *transz* izomerek relatív konfigurációját NMR spektroszkópiával (^{1}H, ^{13}C NMR, HSQC, HMBC, NOE) határoztuk meg.

A gyűrűzárt vegyületek denitrilezési reakcióját gyökös redukcióval végeztük el tributil-ónhidriddel (5. ábra). Mivel az R^3 szubsztituens metil vagy fenil csoport, a várható diasztereomerek száma négy, de a reakció során, az NMR mérések alapján csak kettő keletkezett. Oszlopkromatográfia segítségével sikerült elválasztanunk a disztereomereket, majd a következő lépéshez tiszta izomert használtuk fel.

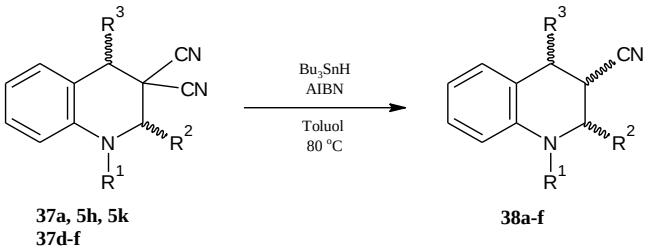

5. ábra: Geminális dinitril származékok ciano csoportjának kemoszelektív reduktív eliminációja

A **40a-f** aminometil-tetrahidrokinolinokat a **38a-f** nitrilekből az Intézetben Mátyus és munkatársai által kidolgozott módszerrel nyertem.

Továbbá, 2-dialkilamino-acetofenon és 2-dialkilamino-benzofenon származékokból kiindulva vizsgáltuk a szubsztituensek hatását a gyűrűzárás sebességére, majd összehasonlítottuk a malononitrillel végzett reakciókkal (6. ábra). Ezekhez a reakciókhoz 1,3-indándiont (ID) és Meldrum savat használtunk, melyek alkalmazása a sztereokémiai eredmények vizsgálata mellett, új spirociklusos vegyületek előállítását is lehetővé tették (**42a-c**, **44a-c**).

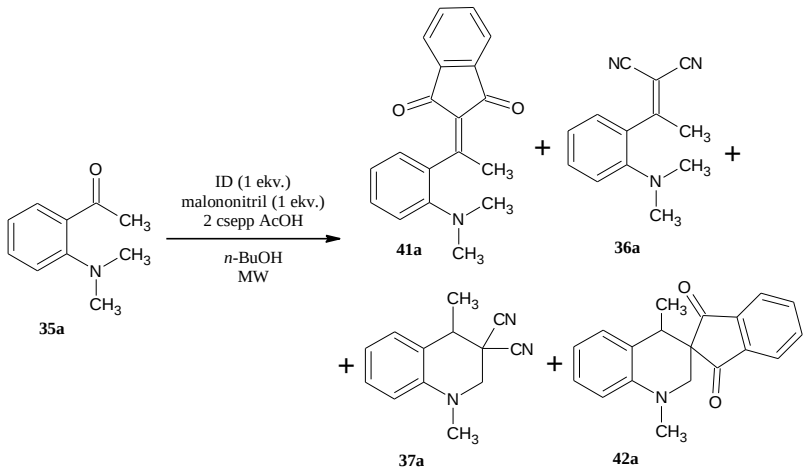

6. ábra: Malononitrillel és ID-al végzett kompetíciós kísérlet

Végül, a *terc*-amino effektus metilamino-*N*-metil csoporttal áthidalt biaril rendszerekre történő kiterjesztését vizsgáltuk (7. ábra).

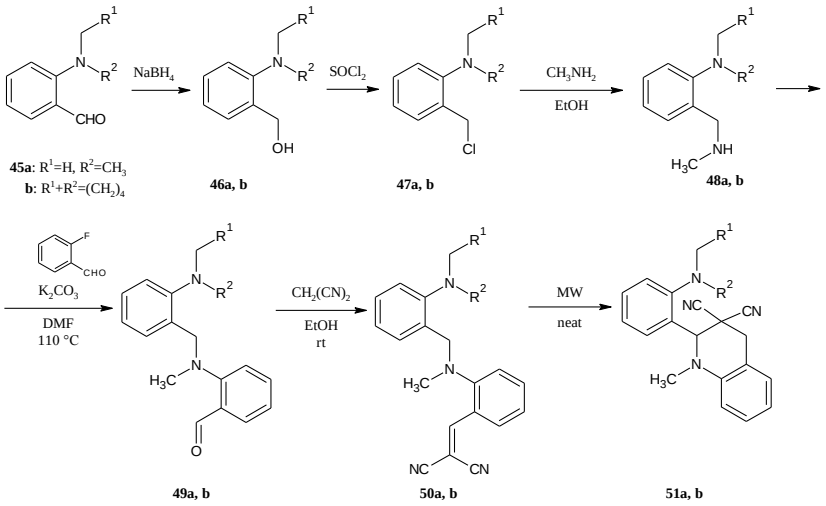

7. ábra: A *terc*-amino effektus kiterjesztése biaril rendszerekre

Elméletileg ezek a vegyületek három lehetséges úton formálhatnak gyűrűt, azonban a reakció során regioszelekíven csak a hattagú gyűrűt tartalmazó tetrahidrokinolin származék képződött. Független kísérleti (DSC) és kvantumszámítási (PM3, DFT) munkák is összhangban vannak a kísérlet eredményeivel.

Eredmények

A gyűrűzárási reakciók sztereokémiai eredményeit tekintve minden esetben *cisz*-diasztereoszelektivitást tapasztaltunk. A diasztereomereket oszlopkromatográfiával vagy félpreparatív HPLC-vel választottuk el és a diasztereomerek relatív konfigurációját NOE kölcsönhatások és a vicinális csatolási konstansok alapján határoztuk meg.

A gyűrűzárt dinitril vegyületek megfelelő prekurzorai voltak az irodalomban ismert SSAO szubsztrátként viselkedő aminometil származékoknak. A gyűrűzárt dinitril származékokból további három lépéssel (kemoszelektív denitrilezés, nitril redukció védőcsoport jelenlétében, védőcsoport eltávolítása) előállított aminometil származékok SSAO aktivitását patkány aorta preparátumon vizsgáltuk két referens vegyület jelenlétében (4-fenilbutilamin, mint szubsztrát és 2-brómetilamin, mint szelektív irreverzibilis gátló).

Erősebb elektronszívó csoporttal (ID és Meldrum sav) ellátott vinil vegyületek gyűrűzárási reakcióinak vizsgálata során is a spirociklusos gyűrűzárt termékek disztereoszelektív módon keletkeztek. Kompetíciós kísérlettel igazoltuk, hogy a gyűrűzárási reakciók gyorsabban végbementek a dinitril származékokhoz képest. Valamennyi diasztereomert elválasztottuk és karakterizáltuk.

A *terc*-amino effektus kiterjeszthetőségét metilamino-*N*-metil csoporttal áthidalt biaril rendszereken vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a reakció regioszelektív módon megy végbe, kizárólag csak a hattagú gyűrűzárt termék keletkezik oldószermentes, mikrohullámú körülmények között.

Következtetések

1) A kondenzált tetrahidrokinolin származékok előállítására gyors és hatékony diasztereoszelektív gyűrűzárási reakciót alkalmaztunk, ami a *terc*-amino effektus jelenségén alpul.

a) A gyűrűzárás során szelektíven minden esetben a *cisz* izomer keletkezett, függetlenül attól, hogy az R^3 szubsztituens metil vagy fenil csoport volt.

b) A gyűrűzárási reakció sebessége gyorsabb volt ciklusos szekunder amin jelenlétében (pirrolidino és piperidino), alifás származékkal (dimetil-amino) összehasonlítva.

c) Összegezve a saját és Reinhoudt kutató csoportjának korábbi eredményeit, azt a megállapítást tehetjük, hogy a *cisz*/*transz* izomertermékek képződési aránya nemcsak a

kiindulási vinil vegyület rotamereiben fellépő sztérikus viszonyokra vezethető vissza, hanem a Curtin-Hammet elv értelmében a vinil rotamerektől a diasztereomertermékekhez vezető átmeneti állapotok aktiválási energiájának a különbségétől is függ.

d) A kompetíciós kísérletek eredményeiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a malononitrillel szubsztituált vinil vegyület gyorsabban képződik, mint az ID-al szubsztituált származék, azonban a gyűrűzárás gyorsabban végbemegy az utóbbi vinil vegyület esetében.

2) A gyűrűzárt dinitril származékok nitril csoportjának kemoszelektív reduktív eliminációja szintén diasztereomer párokat eredményezett, melyek elválasztása és teljes karakterizálása is megtörtént.

Az általam előállított aminometil-tetrahidrokinolin vegyületek (**40a-f**) között, hasonlóan az Intézetben már korábban előállított aminometil-tetrahidrokinolinokhoz, SSAO enzimet befolyásoló vegyületeket is azonosítottak. E jelen munka során, két vegyületünk mérsékelt enzim gátlást mutatott, melyek feltehetően egy reverzibilis SSAO gátló hatással rendelkező molekulakönyvtár tagjait képviselhetik. Egy vegyület pedig a K_m adata alapján nagyobb affinitással rendelkezett a referens szubsztráthoz képest. A farmakológiai eredményeket tekintve, ezek a származékok további biológiai kísérletek kiinduló pontjai lehetnek.

3) A *terc*-amino effektus kiterjeszthetőségét metilamino-*N*-metil csoporttal áthidalt biaril rendszereken vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a reakció regioszelektív módon ment végbe, kizárólag csak a hattagú gyűrűzárt termék keletkezett. Ezt a szelektivitást termokémiai és kinetikai szempontokkal magyaráztuk.

Saját publikációk jegyzéke

A dolgozat témájában megjelent közlemények

Bottino P., Dunkel P., Schlich M., Galavotti L., **Deme R.**, Regdon G. Jr., Bényei A., Pintye-Hódi K., Ronsisvalle G., Mátyus P.: Study on the scope of *tert*-amino effect: New extensions of type 2 reactions to bridged biaryls. *J. Phys. Org. Chem*., **25**, 1033-1041 (**2012**) *IF 1.578 (2012)*

Deme R., Schlich M., Mucsi Z., Karvaly G., Tóth G., Mátyus P.: Versatile synthesis of novel tetrahydro-quinolines as potentially active semicarbazide-sensitive amine oxidase (SSAO) inhibitors *via tert*-amino effect.
Arkivoc (V) 164-196 (**2016**) *IF 1.177 (2015)*

Egyéb közlemények

Énzsöly A., Dunkel P., Czompa A., **Deme R.**, Gyires K., Magyar K., Németh J., Mátyus P.: Szemikarbazid-szenzitív amin oxidáz gátlók mint új hatóanyagok gyulladásos szembetegségek kezelésére: Szelektív inhibitoroktól új típusú több-támadáspontú gyulladás-gátló gyógyszerjelöltig.
Magyar Tudomány, **6**, 48-52 (**2012**) *IF-*

Mátyus P., Huleatt P., Chai C.L.L., Sperlágh B., Khoo M.L., Magyar K., Papp-Behr Á., **Deme R.**, Túrós Gy., Gyires K.: New arylalkenylpropargylamine derivatives exhibiting neuroprotective action for the treatment of neurodegenerative diseases.
Lajstromszám: PCT/HU2013/000122 esp@cenet link. Benyújtás éve: 2013. Közzététel éve: **2013**.

Huleatt P.B., Khoo M.L., Chua Y.Y., Tan T.W., Liew R.S., Balogh B., **Deme R.**, Gölöncsér F., Magyar K., Sheela D.P., Ho H.K., Sperlágh B., Mátyus P., Chai C.L.L.: Novel arylalkenylpropargyl-amines as neuroprotective, potent, and selective monoamine oxidase B inhibitors for the treatment of Parkinson's disease.
J. Med. Chem. **58**(3), 1400-1419 (**2015**) *IF 5.589 (2015)*

Payrtis M., Sághy É., Mátyus P., Czompa A., Ludmerczki R., **Deme R.**, Sándor Z., Helyes Zs., Szőke É.: A novel 3-(4,5-diphenyl-1,3-oxazol-2-yl)propanal oxime compound is a potent transient receptor potential ankyrin 1 and vanilloid 1 (TRPA1 and V1) receptor antagonist.
Neuroscience **324**, 151-162 (**2016**) *IF 3.231 (2015)*